

Naisvankien kirjeet 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa

Kirjeitä kirjoittavat vangit

[E]lämässä jota olen suruttomasti ja maailman mielen jälkeen elänyt, on kauhea synty jota ei Jumala kärsiä voi ja senpä tähden Jumala minuakin kurittaa tämän vankeuden kautta. [--] Siis tahtoisin ja koettelesin Jumalan avulla että parantaa elämäni ja tulla oikeaksi ja työtä tekeväksi ihmiseksi.¹

Näin kirjoitti Anna-niminen vanki Viipurin lääninvankilasta yli sata vuotta sitten. Hän oli pääsemässä vapaaksi, ja ajatukset liikkuiivat jo vankilan jälkeisessä ajassa. Anna halusi muuttaa elämänsä suunnan, mutta ymmärsi, että se tuskin onnistuisi ilman asuntoa ja työpaikkaa. Niinpä hän tarttui kynään lähestyäkseen Emma Mäkistä, vapaakirkollista opettajatarta, joka oli vuonna 1880 perustanut Helsinkiin ”langenneille” naisille tarkoitetun turvakodin. Siellä naisille opetettiin tavallisimpia taloustöitä ja Jumalan sanaa, ja myöhemmin heidät pyrittiin sijoittamaan palvelukseen kunnollisiin koteihin.² Ehkä rouva Mäkinen voisi auttaa myös Annaa pääsemään alkuun uudessa elämässään?

Tarkastelen tässä artikkelissa Annan ja kuuden muun työväenluokkaisen naisvankin kirjeitä Emma Mäkiselle 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. He kirjoittivat kirjeensä aikana, jona naisen tärkeimpänä tehtävänä pidettiin uusien kansalaisten kasvattamista ja kodin siveellisten arvojen vaalimista. Etenkin yhteiskunnan ylä- ja keskiryhmien piirissä siveellisestä kelpoisuudesta tuli keskeisin naiseutta määrittänyt normi, josta poiken-

nut nainen marginalisoitiin. Poikkeavuus, ”lankeaminen”, saattoi tarkoittaa seksin myymistä, esiaviollisia tai avioliiton ulkopuolisia sukupuolisuhteita, aviottoman lapsen synnyttämistä, alkoholin käyttöä, rikoksia tai muulla tavalla huonoa käytöstä.³

Siveellisyysnormeista poikenneiden naisten elämää ovat Suomessa tutkineet muun muassa Pia Leminen, Antti Häkkinen, Pirjo Markkola, Kirsi Vainio-Korhonen, Jutta Ahlbeck, Kaisa Vehkalahti sekä tämän artikkelin kirjoittaja. Edellä mainitut tutkimukset käsittelevät tai ainakin sivuavat myös kehruuhuoneita, naisvankiloita, turvakoteja, köyhäintaloja, sukupuolitauti- ja mielisairaloita sekä kasvatuslaitoksia, sillä sekä viranomaisten että yksityisten hyväntekijöiden ratkaisu normeista poikenneiden naisten kohdalla oli yleensä laitossijoitus.⁴ Muutamia opinnäytetöitä lukuun ottamatta naisvangit ja -vankilat eivät kuitenkaan ole olleet suomalaisen laitostutkimuksen keskiössä,⁵ ja käsillä olevan artikkelin tarkoituksena onkin toimia uutena avauksena tällä kentällä.

Vankilatuomio sysäsi naisen automaattisesti yhteiskunnan laidalle. Osa Emma Mäkiselle kirjoittaneista naisista oli työvankeja, jotka olivat mitä ilmeisimmin saaneet siveettömän elämänsä vuoksi irtolaistuumion. Osa oli rangaistusvankeja, jotka olivat syyllistyneet muihin rikoksiin, kuten varkauteen, paritukseen tai lapsenmurhaan. Pääasiallisesti sekä työ- että rangaistusvangit pyrittiin sijoittamaan vuonna 1881 avattuun Hämeenlinnan työ- ja rangaistusvankilaan, joka oli tarkoitettu vain naisille. Hämeenlinnan lisäksi naisia oli lääninvankiloissa, yleensä joko tutkintavankeudessa tai suorittamassa lyhyempiä tuomioita.⁶ Mäkiselle kirjoittaneista naisista neljä oli Hämeenlinnassa ja kolme eri lääninvankiloissa. Tarkemmat tiedot kirjoittajista on koottu taulukkoon 1.

Kirjeiden lisäksi olen etsinyt tietoa vankien elämästä muista lähteistä. Olen käyttänyt Hämeenlinnan naisvankilan rangaistuksensa kärsineiden vankien luetteloa vuosilta 1874–1884, vankilan nimikirjoja vuosilta 1882 ja 1900–1904, vankilaseurakunnan rippikirjaa vuosilta 1890–1910, Turun kehruuhuoneen seurakunnan rippikirjaa vuosilta 1856–1881, Lappeenrannan kehruuhuo-

Taulukko 1. Emma Mäkiselle kirjoittaneet naisvangit.

	Syntymä- aika	Ammatti	Kirjeen päiväys	Vankila	Rikos	Aiempiä rikoksia
Anna	ei tiedossa	ei tiedossa	1900-luvun alku	Viipurin läänin	mahdollisesti irtolaisuus	ei tiedossa
Amanda	1866	piika	1904	Hämeenlinnan	törkeä varkaus	kyllä
Emelia	1837	piika	1890	Hämeenlinnan	4.-kertalainen varkaus	kyllä
Erika	1863	tehtaassa työssä	1895	Helsingin läänin	3.-kertalainen varkaus	kyllä
Helena	1847	torpparin-tytär	1886	Hämeenlinnan	paritus	kyllä
Ida	1869	työmiehen tytär	1890-luku	Turun läänin	mahdollisesti irtolaisuus	ei tiedossa
Katriina	1860	torpparin-tytär	1886	Hämeenlinnan	lapsenmurha	ei

Lähteet: Emma Mäkisen arkisto; Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan nimiluettelot; Turun ja Porin läänin henkikirjat; Helsingin, Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan, Kirvun, Lappeenrannan kehruhuoneen, Lapväärtin, Turun kehruhuoneen ja Vaasan seurakuntien rippikirjat.

neen rippikirjaa vuosilta 1869–1889 sekä muiden seurakuntien digitoituja rippikirjoja ja henkikirjoja. Biografiset tiedot toimivat tässä lähinnä taustana kirjeille – naisten elämäntietojen tarkempi selvittäminen jää tulevien tutkimusten tehtäväksi.

Laitostutkimuksen ja kirjetutkimuksen leikkauskohdassa

Emma Mäkisen turvakotiin saapuneita kirjeitä säilytetään Suomen Vapaakirkon arkistossa. Kolmisenkymmentä kirjettä on pystytty täysin varmasti identifioimaan turvakodin entisten hoidokkien kirjoittamiksi, ja seitsemän kirjettä puolestaan lähetettiin vankilasta. Kategoriat ovat osin päällekkäiset, sillä kolme vankilasta kirjoittanutta naista oli turvakodin entisiä hoidokkeja. Kun ajatellaan, että Emma Mäkisen turvakodissa oleskeli sen 35 toimintavuoden aikana noin 1 200 naista,⁷ on ilmeistä, että vain murto-osa laitoksesta lähteneistä naisista muisti johtajatarta kirjeellä. Suurin osa turvakodissa olleista naisista piti sitä vain tilapäisenä turvapaikkanaan, eikä todennäköisesti kokenut yhteydenpitoa tarpeelliseksi. Kaikki hoidokit eivät välttämättä edes osanneet kirjoittaa kirjettä. Siinä missä rippikoulun käyminen takasi suomalaiselle aikuisväestölle vähintään pinnallisen lukutaidon, kirjoitustaito oli harvinaisempi: karkeasti arvioiden 13 prosenttia suomalaisista oli kirjoitustaitoisia vuonna 1880.⁸

Vankien kirjeistä viisi on suomen- ja kaksi ruotsinkielisiä.⁹ Ei ole tietoa, olivatko Emma Mäkiselle kirjoittaneet vangit käyneet esimerkiksi kierto- tai kansakoulua, vaiko opetelleet kirjoittamaan omin päin. Kirjeiden kieli on puhekielenomaista. Horjuvasta oikeinkirjoituksesta huolimatta vankien kirjeet noudattavat kirjeenkirjoituksen konventioita: niissä on useimmiten päiväys, puhuttelut, vointia koskevat ilmoitukset ja kyselyt, lopputervehdykset ja allekirjoitus, eli formulat, jotka luovat kehykset alkavalle ja päättyvälle vuorovaikutustilanteelle ja joiden avulla dokumentti on mahdollista tunnistaa kirjeeksi.¹⁰

Lähdeaineistonsa vuoksi käsillä oleva artikkeli sijaitsee laitostutkimuksen ja kirjetutkimuksen leikkauskohdassa. Laitosta, tässä tapauksessa vankilaa, voidaan pitää erityisenä tilanteena, jossa kirjeet syntyivät. Kirjetutkimuksen piirissä on havaittu, että kirjeellä on useita erilaisia tarkoituksia: tiedon välittäminen, yhteyden pitäminen, vastaanottajaa kohti suuntautuminen sekä oman identiteetin rakentaminen.¹¹ Brittilä sosiologi Liz Stanleyn

Kuvan oikeassa reunassa näkyy turvakodin rakennuksia ja pyykinkuivausteloneitä. Signe Branderin kuva vuodelta 1909, Finna, Helsingin kaupunginmuseo CC BY 4.0.

mukaan kirje on *performanssi*, jonka kautta kirjoittaja pyrkii esittämään itsensä kirjeen vastaanottajalle tietyllä tavalla – eri vastaanottajille suunnatuissa kirjeissään sama kirjoittaja voi näytettyä erilaisena.¹² Vankila kirjoittamistilanteena vaikutti siihen, millaista tietoa kirjeessä oli mahdollista tai järkevää välittää, ja millainen performanssi kirjeestä muodostui.

Tässä tutkimuksessa tarkastellusta seitsemästä kirjeestä kuusi on mahdollista tunnistaa ulkomuodon perusteella vankilasta lähetetyksi. Lääninvankiloista kirjoitetut kirjeet on laadittu kunkin vankilan viralliselle kirjelomakkeelle, ja yhteen viestiin vankilan johtaja on lisännyt oman arvionsa kirjoittajan siveellisestä tilasta. Lomakkeisiin on painettu ohjeet mahdollista vastausta varten: vangeille tarkoitetut kirjeet oli osoitettava vankilan johtajalle, ja kirjeisiin oli merkittävä vangin täydellinen nimi. Hämeenlinnan

naisvankilassa sitä vastoin ei tämän aineiston perusteella näytä olleen käytössä kirjelomaketta, vaan naiset kirjoittivat tavalliselle kirjepaperille, minkä jälkeen viesteihin painettiin vankilan leima tai sinetti. Vankien kirjeenvaihtoon kohdistunut kontrolli paikantuu juuri lomakkeisiin, leimoihin ja sinetteihin. Ne osoittavat, että vangit eivät saaneet kirjoittaa vapaasti ja että kirjeet eivät koskaan jääneet vain kirjoittajan ja vastaanottajan välisiksi.

Ranskalais sosiologi Michel Foucaultia mukaillen vankien kirjeenvaihdon valvonta oli osa vankilan kurinpitovaltaa, jonka avulla vangeista pyrittiin muovaamaan kuuliaisia kansalaisia. Ulkonaisten rutiinien ja kurinpitokäytäntöjen lisäksi kuri näytettyä jatkuvana tarkkailuna, kuten juuri kirjeiden tapauksessa. Tavoitteena oli, että tietoisuus valvovasta silmästä ohjaisi vankien käytöstä ja synnyttäisi näissä pyrkimyksen itsekuriin.¹³ Vastavasti naisvankien kirjeisiin kohdistunut kontrolli vaikutti siihen, millaisista asioista he pitivät sopivana kirjoittaa ja miten he sanansa asettivat. Vangit suuntautuivat kirjeissään kohti Emma Mäkistä, mutta rakensivat performanssinsa vankilan sääntöjen ehdolla, osin myös vankilan johtoa varten.

Vankilasta kirjoittaneiden naisten kehollinen ”nyt” sijaitsi vankeuden ajassa ja vankilan tilassa, joista käsin he tarkastelivat sekä mennyttä että tulevaa. Ajallinen jatkumo rakentui vankien kirjeissä siis nimenomaan vankeuden aika/tilan kautta ja sen ehdoilla.¹⁴ Vankilan lisäksi viesteissä on kuitenkin läsnä myös toinen laitos, Emma Mäkisen turvakoti. Se oli kirjoittajille joko muisteltu tai kuviteltu laitos, riippuen siitä, olivatko he aikaisemmin olleet turvakodissa vai vasta pyrkimässä sinne ensimmäistä kertaa. Vankilan ohella turvakoti etäällä olevana laitoksena, muisteltuna tai kuviteltuna, vaikutti naisten kirjeperformanssiin.

Vaikka jokainen kirje on lähteenä ainutlaatuinen, vankien kirjeperformansseissa esiin nousevat narratiivit eivät sitä välttämättä ole. Brittihistorioitsija Carolyn Steedman on kiinnittänyt huomiota köyhien omaelämäkerrallisiin kertomuksiin, joita Englannin modernisoituva hallintokoneisto keräsi 1600-luvulta alkaen tutkiessaan köyhäinavun antamisen perusteita. Steedmanin mukaan nämä tarinat kerrostuivat vähitellen minän kertomisen tekni-

koiksi ja opettivat, että ihmisen tulee kyetä tuottamaan itseään koskeva narratiivi. Yksi tällaisista *pakotetuista narratiiveista* on tarina työtä tekevästä naisesta, toinen taas kertomus vietellystä ja petetystä naisesta.¹⁵

Myös niin sanottuja kääntymistarinoita voidaan pitää yhtenä pakotetun narratiivin muotona. Kääntymistarinat olivat erityisen tyypillisiä herätyskristillisissä piireissä, joihin Emma Mäkinen turvakoteineen kuului. Kyseessä on kertomus siitä, miten ihminen tunnustaa syntinsä ja kääntyy pimeydestä valoon, kohti uutta elämää Kristuksessa. Uskonratkaisunsa seurauksena yksilö muuttaa elämänsä, sillä ”elävän uskon” tulee näkyä tekoina. Tällaisen tarinan voisi kertoa myös Emma Mäkisestä itsestään, sillä ”elävään uskoon” tultuaan hän jätti päivätyönsä opettajana perustaakseen turvakodin ja sen yhteyteen lastenkodin.¹⁶ Ruotsalais-historioitsija Anna Jansdotterin mukaan erityisen vaikuttavia olivat kuitenkin väärille teille eksyneiden naisten kääntymis- tai pelastustarinat, sillä niissä siirtymä pimeydestä valoon oli niin radikaali.¹⁷

Käsillä olevassa artikkelissa analysoin kontekstoivan lähiluvun metodia käyttäen naisvankien kirjeitä. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tutkin, miten naiset kertoivat menneestä elämästään, ja miten kaksi laitosta, vankila läsnä olevana ja muisteltu turvakoti etäällä olevana laitoksena, vaikuttivat naisten kirjeperformansiin. Toisessa käsittelyluvussa tarkastelen, miten naiset rakensivat kirjeissään tulevaisuuttaan, ja miten vankilan nykyhetki ja kuviteltu turvakoti ohjasivat heidän kirjeperformanssiaan. Millaisia narratiiveja naiset käyttivät näissä tilanteissa? Kokonaisuutena piirretty esiin yksi kuva siitä, miten naisvangit, työläisnaiset, esittivät itsensä kirjeissään kahden laitoksen, vankilan ja turvakodin, risteyskohdassa.

Menneisyys, siveettömyys ja katumus

Vain yksi Emma Mäkiselle kirjoittaneista vangeista, lapsenmurhasta tuomittu Katriina, paljasti kirjeessään suoraan tuomionsa

syyn. ”[M]inä olen lapsen hukkamisesta tuomittu kudeksi vuodeksi,” hän kertoi avoimesti.¹⁸ Muut kirjoittajat turvautuivat erilaisiin kiertoilmauksiin, joista osa oli uskonnollissävyytteisiä. Esimerkiksi parituksesta tuomittu Helena viittasi siveettömään elämään ”maailman pahuutena”,¹⁹ varkaudesta istunut tehdastyöläinen Erika kirjoitti vajonneensa ”turmelluksen suohon”,²⁰ ja Ida ja Anna, jotka oli todennäköisesti tuomittu irtolaisuudesta, kertoivat antaneensa ”synnille [--] Suuren vallan” tai eläneensä ”suruttomasti ja maailman mielen jälkeen”.²¹ Naisista vanhin, elinkautista tuomiota istunut 53-vuotias Emelia, mainitsi yksinkertaisesti tehneensä ”pahaa yhdessä jos toisessakin asiassa”.²²

Yhteistä naisille on myös se, että he esittivät kirjeissään siveellisen kelvottomuutensa omana valintanaan. He itse olivat ”vetäneet päälleen” synnin,²³ antaneet sille vallan ja jopa etsineet sitä. Erityisen selvästi tämä käy ilmi Amandan kirjeestä. Hän oli ollut vankilassa moneen otteeseen ja kokeillut välillä turvakotiakin, mutta valinnut kuitenkin rikollisen elämäntavan:

[A]jattelen miten hyvä minun oli rouvan luona ja en ollut koskaan tyytyväinen vaan pienimmästä vastoinkäymisestä olin koppava ja kova ja ajattelin että mieluummin olen Kehruuhuoneella kuin täällä löysin sen mitä etsin niin että minulla on nyt 3 vuotta varkaudesta.²⁴

Vaikuttaa siltä, että naisvangit suhtautuivat tekemiinsä valintoihin yhtä ankarasti kuin poliisi, vankeinhoito, köyhäinhoito ja terveysviranomaiset. Viranomaisten toimia ohjasi ajatus siitä, että ”langenneiden” siveellinen rappio oli itse aiheutettua, ja että tämän vuoksi naiset ansaitsivat heihin kohdistetut rankaisu- ja kurinpitotoimet.²⁵ Kirjeiden perusteella ei selviä, olivatko kirjeitä kirjoittaneet vangit todella sisäistäneet tämän narratiivin, vai korostivatko he omaa vastuutaan ja katumustaan miellyttääkseen vankilan johtoa, joka luki heidän kirjeensä ja todennäköisesti arvioi heidän käytöstään myös niiden perusteella. Kuten tyttöjen laitoskasvatusta tutkinut Kaisa Vehkalahti on todennut, laitos ohjasi nuoria naisia tunnustamaan väärät tekonsa ja vakuuttamaan, että he käyttäytyisivät jatkossa paremmin, mikä on toden-

näköisesti ohjannut myös tyttöjen käymää kirjeenvaihtoa.²⁶ Vankilakirjeisiin performansseina sisältyy samanlaisia elementtejä.

Tapa, jolla naisvangit kirjoittivat valinnoistaan, poikkeaa vietellyn ja petetyn naisen narratiivista, jota yhteiskunnan keski- ja yläryhmiin kuuluneet hyväntekeväisyyden harrastajat puolestaan suosivat. Filantroopit pitivät ”langenneita” naisia uhreina. Heidän mukaansa nämä naiset olivat yleensä nuoria maalaistyttöjä, jotka eivät kaupunkiin tultuaan löytäneet töitä ja ajautuivat tekemään rikoksia tai myymään itseään. Toisinaan töitä löytyi, mutta palvelupaikoissaan kokemattomat tytöt joutuivat miesten ahdistelun tai narraamiksi. Esittämällä naiset säällittävinä hahmoina, jotka tarvitsivat toisten ohjausta, hyväntekijät oikeuttivat omat ponnistelunsa näiden hyväksi. Tällainen ajattelutapa näkyy myös Emma Mäkisen suhtautumisessa turvakodin hoidokkeihin.²⁷

Pirjo Markkola on luonnehtinut Mäkisen kaltaisten filantrooppien ja heidän auttamiensa naisten välistä asetelmaa *hoivaavaksi vallaksi*. Foucault’n valtakäsitykselle rakentuva hoivaavan vallan käsite kuvaa tilannetta, jossa filantroopit antoivat naisille materiaalista apua, mutta olettivat näiden vastineeksi taipuvan määräysvaltaansa. Arkielämän tasolla tämä tarkoitti esimerkiksi turvakodin sääntöihin mukautumista, laajemmin sitä, että ”langenneet” omaksuivat auttajiensa käsityksen oikeanlaisesta elämästä. Juuri ajatus erilaisten elämäntapojen paremmuudesta tai huonommuudesta sisälsi vallan elementin.²⁸ Toisaalta Anna Jansdotter on huomauttanut, että auttajan ja autettavan suhteeseen liittyi myös tietynlainen intiimiys, joka toimi vallan vastapainona. Turvakodin asukkaat saattoivat haastaa valta-asetelman paitsi uhmaamalla laitoksen sääntöjä, myös kieltäytymällä vastaanottamasta heille tarjottua pelastusta Kristuksessa.²⁹ Esimerkiksi Emma Mäkisen ja turvakodin hoidokkien suhde oli usein siinä määrin läheinen, että naisten kieltäytyminen pelastuksesta saattoi loukata ja huolestuttaa Mäkistä.³⁰

Kirjoittajista Amanda, Ida ja Helena olivat olleet turvakodissa, lähteneet sieltä omille teilleen ja päätyneet lopulta vankilaan. Heidän kirjeissään turvakoti näyttäytyy siis muisteltuna laitoksena. Helena kirjoitti tiedustellakseen Mäkisen lastenkotiin jättämänsä

551
 Straff och arbetsfängelse
 i Tavastehus. *T. hus den 14 Febr 1890*

Högt ärade Fru Makinen
 jag ber ädmunkast om ursäkt
 att jag vågar taga mig den
 besvägenheten och skriva till
 Fru M. men jag hoppas att
 Fruen ej misstär mig fast
 jag sin stura bröst vändar
 mig till Fru M. ty jag har
 ej inga bekanta ej heller
 egna till vem jag skude
 kunna vända mig jag har
 varit villrådig om jag skude
 våga vänd mig till Fruen och
 har bet till Herren att han
 skude vända till det bästa och
 efter hans vilja må det då
 se ty han styrer till det bästa.

Kuva Emelian kirjeestä Emma Mäkiselle. Kuvan yläreunassa näkyy Hämeenlinnan vankilan leima. Kuva Johanna Annola.

tyttären vointia,³¹ mutta Amanda ja Ida halusivat ennen kaikkea pyytää Emma Mäkiseltä anteeksi huonoa käytöstään ja ilmaista tälle katumustaan. Amanda pahoitteli ”kaikkea mitä oli rouvaa vastaan rikkonut”, ja Ida tahtoi erityisesti pyytää anteeksi ”siitä Wimeisestä kerrasta kuin niin piti käymän että sen Tytön kanssa lähriin ulos Wastoin Frouvan tahtoa”.³² Ida, joka tarttui kynään jouluaattona, kertoi, miten vankila nyt kalvoi hänen sydäntään ja muistutti siitä, että hän oli ollut tottelematon. Idan kirjeessä katumus on miltei käsin kosketeltavaa:

[O]j kyllä nyt muistan Frouvan neuvoja ja rukouksia van se on myöhäistä [--] oj jos minä sentän olisin yksin van kuin on omaisjanin oj mitenkä se vanha äitinin taas sai raskaan murhen päälensä minun Tähtenin oj rakas Frova Nyt on tä kallis Joulujuhlaa oj mitenkä te kaikki siällä Iloitte ja veisatte yhdessä, van oj minä en voi iloita kuin olen eroitettu omaisistanin ja ystävästänin ja suljettu Tänne raskaitten ovien Taakse [--].³³

Amandan ja Idan ilmaisemaa katumusta on mahdollista lukea hoivaavan vallan ja intiimiyden näkökulmasta. Pyytäessään anteeksi ja kertoessaan katuvansa huonoa käytöstään naiset luovuttivat anastamansa vallan takaisin Emma Mäkiselle, antautuivat taas hänen ohjaukseensa. Pyytäessään Mäkistä vastaamaan, kirjoittamaan edes ”yhren kirjen lohrukseksenin”,³⁴ Amanda ja Ida pyrkivät todennäköisesti paitsi lievittämään vankilassa kokemaansa yksinäisyyttä, myös varmistamaan, että johtajatar todella hyväksyi heidän antautumisensa.

Siirtolaisten kirjeitä tutkinut yhdysvaltalaishistorioitsija David A. Gerber on käyttänyt *merkitsevän toisen* käsitettä kuvaamaan entiseen kotimaahan jäänyttä läheistä ihmistä, jolle kirjoitetut kirjeet vahvistivat siirtolaisten vanhaa identiteettiä ja elämän jatkuvuuden tuntua murroksen keskellä.³⁵ On mahdollista, että Emma Mäkinen oli Amandalle ja Idalle juuri tällainen ”merkitsevä toinen”, jonka puoleen naiset kurottivat yrittäessään sopeutua vankilan maailmaan. Ehkä Amanda ja Ida kirjoittivat, koska kokivat telkien takana taas tarvitsevansa sitä nöyrän naisen identiteettiä, jonka rakennustyön he olivat aloittaneet turvakodissa,

mutta joka oli jäänyt keskeneräiseksi heidän lähtiessään laitoksesta.

Turvakodista lähteneistä naisista Amanda ja Helena kuvailivat Emma Mäkiselle hengellistä heräämistään, joka oli heidän mukaansa tapahtunut vankilassa. Helena kirjoitti, että Jumala oli avannut hänen silmänsä näkemään syntivelan, joka oli kuin ”tuhannen leiviskä painava” ja suuri kuin ”tähäret taivaalla ja santa meren rannalla”.³⁶ Amanda kertoi että ”Jumalan valon ensimmäiset säteet sarastivat ensimmäisenä adventtisunnuntaina” ja että tuon ”ihanan päivän” jälkeen hän oli etsinyt ahkerasti lisää valoa lukemalla Emma Mäkiseltä saamaansa Raamattua.³⁷ Kuin vakuudeksi Amanda siteerasi viestissään Uuden testamentin Heprealaiskirjettä:

Jota [Herra] rakastaa sitä hän kurittaa ja Herra näki että minua täytyy kurittaa rautavitsalla vielä yhden kerran että taipuisin Jumalan kaikkivaltiaan käden alle, sillä parasta on [että] hän antaa kärsivällisyyttä kärsiä ansaitun rangaistuksen ja toivon iankaikkisesta elämästä.³⁸

Amandan ja Helenan kirjeitä voidaan lukea myös kääntymistarinoina. Niiden keskiössä on vapaakirkollisille tyypillinen ajatus siitä, että ihminen saattoi itse valita synnin tien mutta kykeni parannukseen vain Jumalan avulla. Avainasemassa oli kääntymisen kokemus, hetki, jona ihminen havahtui omaan syntisyytensä ja avasi sydämensä Jumalalle. Myös Amanda ja Helena kuvasivat tätä hetkeä, silmien avautumista ja Jumalan valon ensimmäistä sädettä. Kääntymiskokemuksen kuvaus teki etenkin Amandan tarinasta täydellisen: siinä oli synty, katumus ja kääntymys. Tarjoamalla tätä narratiivia Emma Mäkiselle Amanda haki mahdollisesti vahvistusta uskonnolliselle kokemukselleen mutta myönsi samalla, että Emma Mäkinen oli ollut pelastuksen suhteen koko ajan oikeassa.

On todennäköistä, että turvakodissa olleet naiset olivat omaksuneet sieltä uskonnollisen kielenkäytön tapoja, joita he käyttivät omissa kirjeissään. Näin turvakoti etäällä ollessaankin vaikutti vankien kirjeperformanssiin. Vangit saivat kuitenkin uskonnolli-

sia vaikutteita myös muualta, kuten esimerkiksi kolmannen ker-
ran varkauteen syylistynyt Erika, joka ei tuntenut Emma Mäkistä
entuudestaan. Erika kirjoitti saadakseen tyttärelleen paikan
Mäkisen lastenkodista, ja kuvaili kirjeessään myös omaa hengel-
listä etsikkoaikaansa, todennäköisesti antaakseen sitä kautta tyt-
tärestään mahdollisimman myönteisen kuvan. Erika kertoi ole-
vansa vankilassa ”herran hengen koulussa” ja katsovansa ”uskon
silmillä tuonne kolkadan ristille”. Erityisesti häntä puhutteli
Uuden testamentin kertomus ristiinnaulitusta ryöväristä:

[T]uo katuva Ryöväri joka sai niin vimeisellä hetgellä niin loh-
dullisen elli lohduttavaisen Sanoman Että tänä päivänä sinun pitää
olla minun kanssani paradiisissa niin minuakin se Lohrutta ellen
väliin muistakkan että vankilassa olenkan [--].³⁹

Ei ole mahdollista selvittää, pitivätkö vangit itseään niin siveet-
töminä kuin he kirjeissään antoivat ymmärtää. Etenkin irtolai-
suudesta tuomitut naiset eivät ”langetessaan” välttämättä olleet
kokeneet toimivansa väärin, sillä alempien yhteiskuntaryhmien
keskuudessa nuorten esiaviolliset suhteet olivat jossain määrin
hyväksytyjä tai siedettyjä.⁴⁰ Naiset olivat tehneet valintoja, mutta
”siveettömydeksi” tai ”synniksi” nämä valinnat olivat ehkä muut-
tuneet vasta ylempien yhteiskuntaryhmien katseen alle joutues-
saan.⁴¹ Kirjoitushetkellä, vankilan aika/tilassa, naiset katsoivat
kuitenkin parhaaksi kytkeä kirjeperformanssinsa siihen moraa-
liseen koodistoon ja niihin narratiiveihin, joita vankila edusti
ja joita he tiesivät tai arvelivat myös Emma Mäkisen edustavan.
Tähän performanssiin kuului olennaisena osana oman syyllisyy-
den myöntäminen, sillä vankilan suuntaan se oli merkki vangin
edistymisestä, turvakodin suuntaan taas merkki askeleesta kohti
parannusta.

Tulevaisuus, turva ja työ

Emma Mäkiselle kirjoittaneet vangit olivat työläisnaisia. Annan
ammatti ja tausta eivät selviä käytettävissä olevasta aineistosta,

mutta muut kirjoittajat olivat syntyneet torppareiden tai työmiesten perheisiin, olleet palveluksessa tai työskennelleet tehtaassa. Vankien tarinat valottavat siis omalta osaltaan työläisnaisten mahdollisuuksia ja selviytymisstrategioita. Seuraavassa tarkastelen, miten vapautumistaan odottaneet Katriina, Emelia ja Anna pyrkivät kirjeissään järjestelemään tulevaisuuttaan.

Katriina, Emelia ja Anna eivät olleet tavanneet Emma Mäkistä, ja heidän kirjeitään voidaankin pitää tuntemattomalle hyväntekijälle suunnattuina anomuksina. Kirjoittajat esittivät viesteissään varsin suoria pyyntöjä: Katriina ja Anna pyysivät päästä turvakotiin, ja Emelia pyysi tietoa työpaikasta tai henkilöstä, jonka luo voisi mennä vapauduttuaan.⁴²

Kirjeitä muotoillessaan naiset kietoivat pyyntönsä erilaisiin fraaseihin, joilla he asemoivat itsensä Emma Mäkiseen nähden. Tällaisia ovat kohteliaat, muodollista tyyliä jäljittelevät ilmaukset kuten Katriinan ”minä pyydäisin että jos Frökinä olis niin hyvä” ja Annan ”syvimmässä nöyryydessä rohkenen lähestyä teidä kunnioitettava Rouva”.⁴³ Alhaalta ylöspäin suuntautuneita kirjeitä ja anomuksia tutkineen brittihistorioitsija Martyn Lyonsin mukaan erilaisten fraasien imitoiminen oli tyypillistä juuri vallanpitäjiä lähestyneille alempien yhteiskuntaryhmien jäsenille,⁴⁴ jollaisina naisvankejakin voidaan pitää. Naisten tapa muotoilla kirjeperformanssinsa osoittaa, että he tiedostivat vuorovaikutustilanteeseen liittyvän valta-asetelman ja että heillä oli tietty ennakkokuvitelma Emma Mäkisestä ja tämän turvakodista.

Anna ja Emelia eivät kertoneet kirjeissään, mistä olivat kuulleet Emma Mäkisen turvakodista. Katriina sen sijaan oli tutustunut aiemmin mainittuun Helenaan vankilan työverstaassa ja ilmeisesti saanut tietää Helenalta Mäkisen laitoksesta.⁴⁵ Katriinan ja Helenan kohtaaminen on esimerkki ”langenneiden” välisistä suhteista, jotka aiempi tutkimus on nostanut esiin lähinnä negatiivisessa valossa. Niin vankiloissa kuin turvakodeissakin naisten keskinäinen solidaarisuus heikensi kurinpitotoimien tehoa, vanhemmat naiset opettivat nuorempiaan kadun tavoille, ja muu-
tosta etsineitä saatettiin pilkata sääliä.⁴⁶ Katriinan kirje osoittaa kuitenkin, että naisten välillä liikkui myös muunlaista tietoa:

Katriina kuuli Helenalta turvakodista, ja Helena saattoi lähettää toverinsa kirjeessä terveiset tyttärelleen Mäkisen lastenkotiin.

Naisten kirjeistä käy ilmi, että mikäli vapautumassa ollut vanki halusi rakentaa yhteyksiä vankilan ulkopuolelle, vankilan henkilökunta saattoi edistää tai hidastaa prosessia. Annan kirjeen loppuun Viipurin lääninvankilan johtaja Bruno Breitholtz lisäsi suositukseksi muutaman rivin: johtajan mukaan Anna oli koko vankilassa viettämänsä ajan, kahdeksan kuukautta, käyttäytynyt hyvin, ja vaikutti siltä kuin nainen ”todella tahtoisi elämänsä parantaa”.⁴⁷ Katriina sitä vastoin kirjoitti, että kun hän oli pitkän pohtimisen jälkeen uskaltanut kertoa turvakotisuunnitelmistaan Hämeenlinnan vankilan pastorille, tämä ei ollut innostunut edistämään asiaa. ”Ei se mitään auttanut,” Katriina totesi kirjeessään. Lopulta hän oli pyytänyt vankilan johtajalta lupaa saada kirjoittaa Emma Mäkiselle.⁴⁸ Kuvailemalla kirjeessään yhteydenoton edellyttämiä ponnisteluja Katriina ehkä pyrki osoittamaan Emma Mäkiselle, että oli turvakodin suhteen tosissaan.

Katriina, Emelia ja Anna yrittivät anomuksissaan saada Mäkisen vakuuttuneeksi siitä, että juuri heitä kannatti auttaa. Näin tehdessään he turvautuivat yhtäältä vankilan kieleen: Emelia kertoi, että oli ollut vankilassa neljätoista vuotta ja että hänellä ei koko aikana ollut ollut ”yhtäkään merkintää”. Katriina puolestaan lisäsi kirjeensä loppuun: ”[S]anoon vielä että minä olen ollut 4. luokassa pian vuoden”.⁴⁹ Tietojen tarkoitus oli osoittaa Emma Mäkiselle, että kirjoittajat olivat kehityskelpoisia vankeja, jotka eivät olleet vaaraksi ympäristölleen.

Toisaalta naiset vetosivat Emma Mäkisen tunteisiin kertomalla epävarmuudestaan ja turvattomuudestaan. Anna kirjoitti, ettei hänellä ollut aavistustakaan siitä, ”mihinkä menen ja mitä otan eteeni”. Hänellä ei liioin ollut ”ketään sellaisia ihmisiä, johon voisi turvaantua, ei ole enempi kuin taivaan linnulla johon päänsä kallistaisi”, Katriina koki olevansa ”turvaton tässä maailmassa”, ja Emelially ei ollut enää tuttavita tai elossa olevia sukulaisia, joiden puoleen kääntyä.⁵⁰ Naiset pyrkivät kirjeissään osoittamaan Emma Mäkiselle, että tämä oli heidän ainoa toivonsa.

Katriina antoi jopa ymmärtää, että tieto turvakodista oli rukousvastaus, eli että kyse oli viime kädessä Jumalan johdatuksesta. Samanlaista retoriikkaa tavoitteli Anna, joka kertoi kuulleensa, että ”Jumala on uskonut teidät hoitajaksi semmoisille ihmisille kuin minä olen, synniltä ja saastalta turmeltu ja kaikilta ylönkatsottu”.⁵¹ Jumalan tahtoon ja Jumalan antamaan tehtävään viitattaessa vangit joko tietoisesti tai tietämättään asettivat Emma Mäkisen hankalaan asemaan, sillä Jumalan tahdon toteuttaminen oli Mäkisen elämän ainoa ohjenuora.⁵²

Katriinan, Emelian ja Annan kirjeet eivät rakennu kääntymistarinan ympärille. On mahdollista, että heillä ei ollut käytössään tällaista narratiivia samaan tapaan kuin esimerkiksi turvakodissa olleilla vangeilla. Toisaalta on myös mahdollista, että lähes tyvä vapaus ei innoittanut naisia pohtimaan sieluntilaansa, vaan konkreettisia asioita. Vapautumassa olleiden naisten kirjeissä uskonnolliset ilmaukset kytkeytyvätkin nimenomaan tulevaisuuteen. Katriina kertoi, että oli rukoillut Jumalalta apua ja että ”hän on antanu minulle tänään ihanaan toivoon että minä pääsen Frökinän turviin”. Emelia halusi ”jumalan avulla vastedes viettää nuhteetonta elämää”, ja Anna aikoi koettaa ”Jumalan avulla että parantaa elämäni”.⁵³ Lauseet on mahdollista tulkita yrityksiksi vakuuttaa vankilan johto siitä, että vanki oli oppinut läksynsä ja että tämä oli valmis jatkamaan eteenpäin. Samaan aikaan kirjoittajat halusivat osoittaa Emma Mäkiselle olevansa selvillä turvakodin (herätys)kristillisistä toimintaperiaatteista ja siten kelvollisia autettaviksi.

Annan ja Katriinan kirjeet osoittavat, että naiset kytkivät kuvitelmissaan turvakodissa asumisen työntekoon. Samalla heidän kirjeperformanssinsa tulee lähelle työtä tekevän naisen narratiivia. Anna tuntuu ajatelleen, että hänen olisi mahdollista muuttua laitoksessa ”oikeaksi ihmiseksi”, ja että tällaisen ihmisen elämään kuului olennaisena osana työnteko.⁵⁴ Katriina lienee kuullut Helenalta, että kuten vankilassa, myös turvakodissa asukkaiden päiväohjelmaan kuului työ. ”[K]yllä minä olen työtä tottunut tekemään,” Katriina vakuuttikin kirjeessään.⁵⁵ Ehkä Katriina tiesi myös, että turvakodissa valmistettiin käsitöitä myyntiin, sillä hän

halusi kirjeessään korostaa nimenomaan käsitöitä omana erityisosaamisena alueena:

”Herran avulla olen hyvin voinu täälläkin ettei mitään vastusta ole tullu ja ja olen enemmän osaksi ollu neulomaverstaassa ja masinen päällä ja sanon Frökkinä hyvä että kyllä minä olen työtä tottunu tekemään mutta minä en tahtois turvata kotipuoleen raskaan maan työhöön kuin oleen tottunu käsityöhön paremmin ja minä olen tullu rinnastani niin heikoksi [--].”⁵⁶

Aiempi tutkimus on osoittanut, että hoidokkien tekemä työ oli osa Emma Mäkisen turvakodin liiketoimintaa, jolla pyrittiin kattamaan laitoksen kustannuksia. Toimintamallin taustalla vaikuttivat ulkomaiset esikuvat, kuten Lady Vicarsin perustama turvakoti Albion Hill Home Englannissa ja vapaakirkollisen Elsa Borgin laitos Tukholmassa.⁵⁷ Kuten näissä laitoksissa, myös Mäkisen turvakodissa liiketoiminnan tärkein osa-alue oli vaatteiden pesu, mankelointi ja silytys. Pirjo Markkolan mukaan turvakodin pesulaa voidaan pitää ammatillisen koulutuksen muotona, sillä siellä naiset oppivat paitsi pesemään, myös silittämään ja tärkkäämään.⁵⁸ Tuloja saatiin lisäksi leivonnasta, ompelusta, matonkutoimisesta ja peitonneulomisesta.⁵⁹

1900-luvun puolella työväenliikkeen piirissä ryhdyttiin kritisoimaan turvakotien pelastusmenetelmiä. Esimerkiksi vuonna 1910 *Työläisnainen*-lehdessä ilmestyneessä kirjoituksessa huomautettiin, että turvakodit eivät taistelleet lankeamisen syitä vastaan, vaan tulivat hätiin ”uskonnollisine laastarineen kun onnettomuus on jo tapahtunut”.⁶⁰ Kaksi vuotta myöhemmin Hilda Seppälä arvosteli saman lehden palstoilla ”Mäkisen pesutupaa” ja muita turvakoteja siitä, että ne pakottivat työläisnaisen näkemään itsensä ”mitä kurjimpana oliona”, osoittamaan ”orjamaista nöyryyttä” ja raatamaan ”juhtamaisesti” toisten laiskotellessa. Näiden yläluokan naisten ”alentavaisten armonosoitusten” sijaan olisi Seppälän mukaan ollut järkevää taata ”enempi leipää työläisnaisille” niin, että näiden ei tarvitsisi ensinkään ”langeta”.⁶¹

Lopuksi

Käytettävissä olevien lähteiden perusteella ei ole mahdollista selvittää, vastasiko Emma Mäkinen vankilasta saamiinsa kirjeisiin. Katriina ei vapauduttuaan päätenyt Emma Mäkisen turvakotiin ainakaan pitkäksi aikaa vaan palasi kotipitäjäänsä, missä hänestä tuli keväällä 1887 torpparin vaimo.⁶² 37-vuotias Erika kuoli Hämeenlinnan naisvankilassa kesäkuussa 1900, noin vuosi ennen vapautumistaan.⁶³ Myös 39-vuotias Amanda kuoli marraskuussa 1905, todennäköisesti Hämeenlinnan naisvankilassa.⁶⁴ Kaikkien naisten tarinat eivät liioin saa päätöstä: epäselväksi jää, miten Idan, Helenan, Annan ja Emelian elämä jatkui kirjeen kirjoittamisen jälkeen. Epätäydellisinäkin naisvankien tarinat avaavat silti yhden ikkunan työläisnaisten elämään ja ajatuksiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa.

Tässä artikkelissa esitellyt naiset kirjoittivat kirjeitään kahden marginaaliryhmille tarkoitetun laitoksen välissä: heidän nykyyhetkensä sijoittui vankilan aika/tilaan, ja sieltä käsin he kurottivat turvakotiin joko muisteltuna tai kuviteltuna laitoksena. Heidän kirjeperformansseissaan näkyy kummankin laitoksen vaikutus, yhtäältä vankilan kurinalaistava valta, toisaalta turvakodin uskonnollisesti sävyttynyt hoivaava valta.

Naiset eivät performansseissaan kyseenalaistaneet asetelmaa, jossa Emma Mäkinen oli ”pelastaja” ja he itse kurjia syntisiä. Tämän kehyksen sisään sijoittuvat myös vankien yritykset järjestellä elämäänsä. Naisten kirjeet poikkeavat näin ollen esimerkiksi *Työläisnainen*-lehdessä 1900-luvun puolella julkaistuista kannanotoista, joissa kritisoitiin ”langenneille” naisille tarkoitettujen turvakotien toimintaa tekopyhäksi ja alentuvaksi. Laajemmassa mittakaavassa vankien toimijuutta onkin kirjeiden perusteella pidettävä lähinnä reaktiona vallitseviin olosuhteisiin kuin aktiivisena pyrkimyksenä muuttaa niitä.

Naisvangit näkivät erilaisen mahdollisuuksien horisontin kuin sosialidemokraattiset sanomalehtikirjoittelijat. Oman maailmansa *sisällä* Emma Mäkiselle kirjoittaneet naiset pitivät kuitenkin toimijuuden omissa käsissään. Niin menneisyyttään selvitte-

levät naiset kuin tulevaisuuttaan rakentavat kirjoittajat rakensivat kirjeperformanssinsa sellaisista narratiiveista, joista oli heille itselleen apua ja hyötyä niin vankilan kuin turvakodinkin suuntaan.

Kirjeitä kirjoittaneiden naisten tarinat nostavat esiin oman aikansa suomalaisen yhteiskunnan turvattomuuden, jota puutteelliset sosiaalisen turvan järjestelmät (käytännössä köyhäinhoito) eivät kyenneet lievittämään. Koska tämän tutkimuksen puitteissa ei ole ollut tarkoituksenmukaista ulottaa tarkastelua oikeudenkäyntipöytäkirjoihin, on mahdotonta varmuudella sanoa, miksi naiset olivat tehneet rikoksia. On kuitenkin todennäköistä, että köyhyys, epävarmuus ja vaihtoehtojen puuttuminen ovat saattaneet vaikuttaa heidän ratkaisuihinsa, oli sitten kyse pikkurikollisesta elämäntavasta tai lapsen surmaamisesta. Vankilassa istuminen ei tilannetta parantanut: tuomionsa kärsittyään moni naisista koki olevansa yksin maailmassa ja putoavansa tyhjän päälle. Tällaisessa tilanteessa Emma Mäkisen kaltaisten yksityisten hyväntekijöiden apu tarjosi jotain, mistä kannatti yrittää tarrata kiinni – edes hetkeksi.

Viitteet

- 1 Anna Emma Mäkiselle (tästä lähtien EM:lle), ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, Kansallisarkisto (tästä lähtien KA). Kirjoitusajankohta, 1900-luvun alku, on mahdollista päätellä vankilanjohtajan tekemän merkinnän perusteella, sillä Bruno Breitholtz oli tuolloin Viipurin lääninvankilan johtajana. Olen käyttänyt vankien oikeita etunimiä, sillä lähdeaineisto ei sisällä käyttölun alaisia asiakirjoja.
- 2 Tarkemmin Emma Mäkisen turvakodista Markkola 2002; Annola 2003.
- 3 Nieminen 1951; Rajainen 1973; Häggman 1994; Markkola 2002, 2014; Jansdotter 2007, 115.
- 4 Leminen 1994; Häkkinen 1995; Markkola 2002; Annola 2003; Ahlbeck-Rehn 2006; Vehkalahti 2009; Annola 2011; Vainio-Korhonen 2018; Ahlbeck 2021. Marginalisoituneita naisia käsitteleviä pro gradu -tutkielmia ovat mm. Leminen 1993; Annola 2001; Lehtinen 2012; Hakanen 2015. Myös Päivi Pukero (2009) on irtolaisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan sivunnut naisia kehruuhuoneissa ja köyhäinlaitoksissa, mutta hänen tutkimuksessaan sukupuoli ei ole keskeinen analyysikategoria. Kirsi Tuohela (2008, 2021) on tutkinut naisia mielisairaaloissa, mutta hänen tarkastelussaan taas marginaalisuuden käsite ei ole keskeinen. Pohjoismaisesta tutkimuskentästä ks. Jansdotter & Svanström 2007 (marginalisoituneet naiset), Nilsson & Vallström 2016, myös Englund 2019 (laitokset).
- 5 Katermaa 1977; Kolehmainen 1985; Helenius 1989; Savolainen 2000, 2001; Vallenius 2005; Komulainen 2011; Kukkola 2015
- 6 Virtanen 1944; Letto-Vanamo & Ylikangas 1981; Pajuoja 1992; Antikainen 2003.
- 7 Annola 2003, 165.
- 8 Laitinen & Mikkola 2013, 9.
- 9 Yhtenäisyyden vuoksi olen kääntänyt ruotsinkieliset sitaatit suomeksi.
- 10 Formuloista ja standardimuotoon pyrkimisestä ks. Nordlund 2013.
- 11 Kirjeistä lähteinä ja kirjetutkimuksesta esim. Leskelä-Kärki, Lahtinen & Vainio-Korhonen (toim.) 2011; Nordlund 2013; Haldórsdóttir 2014; Kera-vuori 2015, 25–44.
- 12 Stanley 2004.
- 13 Foucault 2005.
- 14 Ajasta, tilasta ja aika/tilan (*TimeSpace*) käsitteestä vankilatutkimuksen lähestymistapana ks. Moran 2015, 43–55.
- 15 Steedman 2001.

- 16 Vapaakirkollisesta kutsumuksesta Markkola 2011; Annola 2015; Annola 2019. Emma Mäkisen lastenkodista Annola 2015.
- 17 Jansdotter 2004, 61–72.
- 18 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 19 Helena EM:lle, 31.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 20 Erika EM:lle, 2.9., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA. Kirjoitusvuosi, 1895, on mahdollista päätellä kirjeessä olevien Erikan tytärtä koskevien tietojen perusteella.
- 21 Ida EM:lle, 24.12., ei vuosilukua; Anna EM:lle, ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 22 Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 23 Helena EM:lle, 31.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 24 Amanda EM:lle, 27.5.1904. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 25 Jaakkola 1994; Häkkinen 1995; Nygård 1998; Annola 2011; Harjula et al. 2021.
- 26 Vehkalahti 2011, 233–234.
- 27 Markkola 2002, 212–214; Annola 2003, 163; Jansdotter 2004, 65.
- 28 Hoivaava valta on Pirjo Markkolan käyttöön ottama suomennos käsitteelle *caring power*, jonka lanseerasivat kveekareiden vankilatyötä tutkineet Annemieke van Drenth ja Francisca de Haan. Van Drenth & de Haan 1999.
- 29 Jansdotter 2004, 292–293.
- 30 Annola 2003, 167–168.
- 31 Vankien äitiys on laaja tutkimusaihe, jonka käsittelyyn ei tässä artikkelissa ole tilaa. Todettakoon vain, Emma Mäkiselle kirjoittaneista naisvangeista Helena ja Erika pyrkivät toteuttamaan äitiyttään vankilasta käsin, ja vaikutavat olleen tietoisia erilaisista mahdollisuuksista lasten hoidon järjestämiseksi. Tämä on linjassa niiden havaintojen kanssa, joita brittikriminologi Helen Johnston on tehnyt 1800-luvun lopun englantilaisiin naisvankeihin liittyen, ks. Johnston 2018.
- 32 Amanda EM:lle, 27.5.1904; Ida EM:lle, 24.12., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 33 Ida EM:lle, 24.12., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 34 Ibid.
- 35 Gerber 2006, 92–95.

- 36 Helena EM:lle, 31.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 37 Amanda EM:lle, 27.5.1904. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 38 Ibid.
- 39 Erika EM:lle, 2.9., ei vuosilukua. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 40 Nieminen 1951, 74, 82; Rajainen 1973, 96–97; Markkola 1994, 62; Saarimäki 2010, 205–206; Miettinen 2012.
- 41 Annola 2003, 163.
- 42 Katriina EM:lle, 17.1.1886; Anna EM:lle, ei päiväystä; Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 43 Ibid. Näissä katkelmissa näkyy myös hyperkorrekteja piirteitä, kuten t-kirjaimen muuttuminen d-kirjaimeksi (”pyydäisin”, ”teidä”), jotka voidaan tulkita paitsi kirjoittajan osaamattomuudeksi myös tietoiseksi pyrkimykseksi valita mahdollisimman sopivat sanat. Nordlund 2013, 113–121.
- 44 Lyons 2015.
- 45 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 46 Häkkinen 1995; Markkola 2002; Annola 2003; Harjula et al. 2021.
- 47 Anna EM:lle, ei päiväystä. Vankilanjohtaja Bruno Breitholtzin merkintä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 48 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 49 Emelia EM:lle, 15.2.1890; Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 50 Anna EM:lle, ei päiväystä; Katriina EM:lle, 17.1.1886; Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 51 Anna EM:lle, ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 52 Annola 2003.
- 53 Anna EM:lle, ei päiväystä; Katriina EM:lle, 17.1.1886; Emelia EM:lle, 15.2.1890. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 54 Anna EM:lle, ei päiväystä. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.

- 55 Katriina EM:lle, 17.1.1886. Kansio I Ha:4, Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923. Emma Mäkisen arkisto, KA.
- 56 Ibid.
- 57 Markkola 2002, 227–231, 236.
- 58 Markkola 2002, 236–237.
- 59 Annola 2001, 40.
- 60 *Työläisnainen* 16.6.1910, ”Siveellisyyskysymys Eduskunnassa”.
- 61 *Työläisnainen* 8.2.1912, ”Hiukan siveellisyyskysymyksestä ja hyväntekeväisyydestä”, Hilda S-lä.
- 62 Lappeenrannan kehruhuoneen rippikirja 1868–1889, lehti 46. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto, Kansallisarkiston digitaalinen arkisto; Kirvun seurakunnan rippikirja, 1881–1890, lehti 555. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta.
- 63 Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan nimiluettelo 1900, vanki numero 65. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta; Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan rippikirja 1890–1910, lehti 110. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta.
- 64 Vaasan seurakunnan rippikirja 1896–1905, lehti 684. Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Suomen Vapaakirkon arkisto

Emma Mäkisen arkisto I Ha:4

Turvakotia koskeva aineisto 1880–1923

Kansallisarkiston digitaalinen arkisto (luettu 1.4.2021)

Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkisto

Rippikirja I 1856–1869

Turun ja Porin läänin henkikirjat

Turun kaupungin henkikirjat 1890–1893, 1895–1897

Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto

Rippikirja 1868–1889

Kansalliskirjaston digitaalinen sanomalehtiarkisto (luettu 1.4.2021)

Työläisnainen

Suomen Sukuhistoriallisen Seuran digitaalinen tietokanta (luettu 1.4.2021)

Helsingin seurakunnan rippikirja 1870–1881 I, III

Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan nimiluettelo 1900, 1903

Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan seurakunnan rippikirja
1890–1910

Kirvun seurakunnan rippikirja, 1881–1890

Lapväärtin seurakunnan rippikirja 1867–1873

Turun kehruhuoneen seurakunnan rippikirja 1856–1881

Vaasan seurakunnan rippikirja 1896–1905

Kirjallisuus

Ahlbeck, Jutta (2021): Ratkaisuna sterilisaatio. Kansakunnan parasiitit ja naisruumiin uhka. Teoksessa Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela & Jasmine Westerlund (toim.), *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoituvaa Suomi*. Turun yliopisto, 233–259.

Ahlbeck-Rehn, Jutta (2006): *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vainsinne på Själo hospital 1889–1944*. Åbo Akademis förlag, Åbo.

Annola, Johanna (2001): ”Minulle eläminen on Kristus”: uskonto ja yhteiskunnallinen äitiys Emma Mäkisen hyväntekeväisyystyössä 1849–1915. Suomen

- historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos.
- Annola, Johanna (2003): ”Minulle eläminen on Kristus”: uskonto ja yhteiskunnallinen äitiys Emma Mäkisen hyväntekeväisyystyössä 1849–1915. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 92 (2002), 153–176.
- Annola, Johanna (2011): *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Annola, Johanna (2015): The Conflict between Lived Religion and State Control of Poor Relief. The Case of Emma Mäkinen’s Private Orphanage at the Turn of the 20th Century. *Perichoresis* 13 (2), 77–96.
- Annola, Johanna (2019): ”Tehe minusta itselles kunnian astia!” Kuuluminen ja kutsumus saarnaaja Antti Mäkisen elämässä 1800- ja 1900-lukujen vaihteissa. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino, Tampere, 149–177.
- Antikainen, Marjo-Riitta (2003): *Säätö, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Englund, Viktor (2019): *Fängsamhället som inte skulle finnas. Överlevnad och anpassning i fängelse under åren 1890–1920*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Foucault, Michel (2005): *Tarkkailla ja rangaista*. Suomennos Eevi Nivanka. Otava, Helsinki.
- Gerber, David A. (2006): *Authors of Their Lives. The Personal Correspondence of British Immigrants to North America in the Nineteenth Century*. New York University Press, New York.
- Hakanen, Tiia (2015): *Se tavallinen tarina? Ohjesääntöinen prostituutio Tampereella tarkastusnaisten elämäkertojen kautta tarkasteltuna*. Historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, historian oppiaine.
- Halldörsdóttir, Erla Hulda (2014): Elämä kirjeissä. Miten representoida jo representoitua elämää? Teoksessa Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila & Heidi Kurvinen (toim.), *Historiallinen elämä. Biografia ja historian tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 172–185.
- Harjula, Minna & Annola, Johanna & Ekholm, Laura (tulossa 2021): Etniset ja sosiaaliset vähemmistöt Suomessa. Teoksessa Pirjo Markkola & Marjaana Niemi (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia II*. Vastapaino, Tampere.
- Helenius, Armi (1989): *Naisvangit Suomessa 1800-luvulla. Heidän rikoksensa ja sosiaalinen taustansa*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Suomen ja Pohjoismaiden historian laitos.
- Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata: perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

- Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta – vaan ei rakkaudesta: prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.
- Jaakkola, Jouko (1994): Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 71–161.
- Jansdotter, Anna & Svanström, Yvonne (2007): Inledning. Teoksessa Anna Jansdotter & Yvonne Svanström (toim.), *Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940*. Makadam, Göteborg & Tukholma, 11–35.
- Jansdotter, Anna (2004): *Ansikte mot ansikte. Räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850–1920*. Symposion, Tukholma.
- Jansdotter, Anna (2007): Rädde Rosa. Frälsningsarméns räddningsarbete i Sverige 1890–1920. Teoksessa Anna Jansdotter & Yvonne Svanström (toim.), *Sedligt, renligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940*. Makadam, Göteborg & Tukholma, 107–135.
- Johnston, Helen (2018): Imprisoned Mothers in Victorian England, 1853–1900. Motherhood, Identity and the Convict Prison. *Criminology and Criminal Justice* 19 (2), 1–17.
- Katermaa, Aino (1977): *Kronoborgin työ- ja ojenuslaitoksen ojentolaiset*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitos.
- Keravuori, Kirsi (2015): ”Rakkaat poikaiset!”. *Simon ja Wilhelmina Janssonin perhekirjeet egodokumentteina (1858–1887)*. Annales Universitatis Turkuensis C 411. Turun yliopisto. <https://www.utupub.fi/handle/10024/113530>.
- Kolehmainen, Tiina (1985): *Lappeenrannan kehruuhuone ja sen naisvangit vankilan toimintavuosina 1819–1881*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Suomen historian laitos.
- Komulainen, Veera (2011): *Vankilalapset. Äitejään vankeuteen seuranneet lapset Hämeenlinnan naisvankilassa vuosina 1881–1926*. Julkaisematon historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Kukkola, Emilia (2015): *Nuori pahantekijä. Alaikäiset kuritushuonevangit 1800-luvun lopulla*. Julkaisematon Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/opinnaytekilpailu/kukkola_emilia_gradu.pdf.
- Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (2013): Johdanto. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 9–17.
- Lehtinen, Juha (2012): *Laitakaupungin syntinen laulu. Ohjesääntöinen prostituutio Tampereella 1890–1905*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu

- tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, historia- ja maantieteiden laitos. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/10822>.
- Leminen, Pia (1993): *Prostituutio naisen elämänselityksessä 1900-luvun alun Helsingissä*. Julkaisematon sosiaalishistorian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, talous- ja sosiaalishistorian laitos.
- Leminen, Pia (1994): Elämää prostituution jälkeen. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.), *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus, Helsinki, 128–148.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) (2011): *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Letto-Vanamo, Pia & Ylikangas, Heikki (1981): Hajapiirteitä laillisen vapaudenriiston ja sen toimeenpanon kehityksestä esiteollisena aikana. Teoksessa Elina Suominen (toim.), *Suomen vankeinhoidon historiaa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen*. Vankeinhoitolaitos, Helsinki, 37–87.
- Lyons, Martyn (2015): Writing Upwards. How the Weak Wrote to the Powerful, *Journal of Social History*, 49 (2), 317–330.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002): *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2011): Women's Spirituality, Lived Religion and Social Reform in Finland 1860–1920. *Perichoresis* 9 (2), 143–182.
- Markkola, Pirjo (2014): Moraalin miehet. Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä? Teoksessa Pirjo Markkola & Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere, 134–158.
- Miettinen, Tiina (2012): *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Tampere University Press, Tampere. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66932>.
- Moran, Dominique (2015): *Carceral Geography. Spaces and Practices of Incarceration*. Routledge, London & New York.
- Nieminen, Armas (1951): *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikeskustelua suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. WSOY, Helsinki.
- Nilsson, Roddy & Vallström, Maria (2016): Inledning. Teoksessa Roddy Nilsson & Maria Vallström (toim.), *Inspärrad. Röster från intagna på sinnessjukhus, fängelser och andra anstalter 1850–1992*. Nordic Academic Press, Lund, 11–40.

- Nordlund, Taru (2013): Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 107–138.
- Nygård, Toivo (1998): *Erialaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä.
- Pajuoja, Jussi (1993): *Vankilarakentaminen. Katsaus rangaistusten historiaan*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Pukero, Päivi (2009): *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun. Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885*. Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, Joensuun yliopisto. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/9444>.
- Rajainen, Maija (1973): *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Saarimäki, Pasi (2010): *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keski-suomalaisella maaseudulla*. Jyväskylä Studies in Humanities 138, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/23241>.
- Savolainen, Hanna (2000): *Tuomittu elämään. Poliittiset naisvangit Hämeenlinnan kuritushuone- ja keskusvankilayhteisössä 1924–1939*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Suomen historian laitos. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/12138>.
- Savolainen, Hanna (2001) *Kenen joukoissa istut? Hämeenlinnan poliittiset naisvangit*. *Työväentutkimus* 3. Työväenperinne ry, 33–35. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/167385>.
- Stanley, Liz (2004): *The Epistolarium. On Theorizing Letters and Correspondences*. *Auto/Biography* 12, 201–235.
- Steedman, Carolyn (2001): *Enforced Narratives. Stories of Another Self*. Teoksessa Tess Cosslett, Celia Lury & Penny Summerfield (toim.), *Feminism and Autobiography. Texts, Theories, Methods*. Routledge, London & New York, 27–37. E-kirjaversio.
- Tuohela, Kirsi (2008): *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuohela, Kirsi (2021): *Sielun ja mielen sairaus. Varhaiset psyykkisen sairastamisen elämäkerrat Suomessa*. Teoksessa Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela & Jasmine Westerlund (toim.), *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoitua Suomi*. Turun yliopisto, 195–232.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018): *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vallenius, Marita (2005): *Epätoivoisten äitien epätoivoinen elämä? Mikrohistoriallinen näkökulma lapsenmurhaajien elämänkulkuihin 1900-luvun alun*

Varsinais-Suomessa. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos.

van Drenth Annemieke & de Haan Francisca (1999): *The Rise of Caring Power. Elizabeth Fry and Josephine Butler in Britain and in the Netherlands*. Amsterdam University Press, Amsterdam.

Vehkalahti, Kaisa (2009): *Constructing Reformatory Identity. Girls' Reform School Education in Finland, 1893–1923*. Peter Lang, Oxford.

Vehkalahti, Kaisa (2011): Opitut tunteet, kerronnan kaavat. Kirjeet 1900-luvun alun koulukotikasvatuksessa. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 220–237.

Virtanen, Veikko (1944): *Suomen vankeinhoito I 1808–1831*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.